

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра економіки природокористування та економічної теорії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
та інновацій

проф. Бояр А. О.

«23» 06 2016 р.

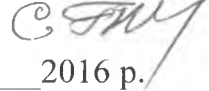

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічно
ї навчальної роботи та рекрутації

проф. Гаврилюк С. В.

«23» 06 2016 р.

ЕКОНОМІКА ДОВКІЛЛЯ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ПРОГРАМА

вибіркової навчальної дисципліни

підготовки доктора філософії

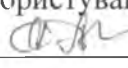
галузі знань 05 - Соціальні та поведінкові науки

спеціальності 051 – Економіка

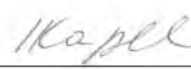
Луцьк – 2016

Програма навчальної дисципліни «Економіка довкілля і природокористування»
підготовки докторів філософії за спеціальністю 051 «Економіка». – 25 квітня 2016 р. – 10 с.

Розробник:

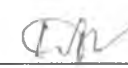
завідувач кафедри економіки природокористування та економічної теорії,
д.е.н., професор Стрішенець О. М.

Рецензент:

завідувач кафедри фінансів та оподаткування,
д.е.н., професор Карлін М. І.

Робоча програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри економіки природокористування та економічної теорії

протокол № 14 від 25.04 2016 р.

Завідувач кафедри: (Стрішенець О. М.)

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією інституту економіки та менеджменту

протокол № 9 від 04.05 2016 р.

Голова науково-методичної комісії інституту (Бегун С. І.)

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою університету

протокол № 10 від 15.06 2016 р.

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науковою радою університету

протокол № 11 від 16.06 2016 р.

Вступ

Програма навчальної дисципліни “Економіка довкілля і природокористування” складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки аспірантів спеціальності «Економіка».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є інструменти управління раціональним використанням природних ресурсів; ринків природних ресурсів та політики ціноутворення; екологізації виробництва і суспільства в цілому.

Міждисциплінарні зв’язки: курс «Економіка довкілля і природокористування» вивчається у комплексі з вивченням таких дисциплін, як регіональна економіка, європейське транскордонне співробітництво, управління міжнародними проектами та програмами і т.д.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Вивчення дисципліни «Економіка довкілля і природокористування» має за **мету** стимулювати аспірантам знання про теорію, методи, концепції та підходи сучасного природокористування, проблеми раціонального використання природних ресурсів та шляхи їх вирішення, механізми організації та управління природоохоронною діяльністю на підприємствах та ін.

Основними завданнями навчальної дисципліни “Економіка довкілля і природокористування” є:

- вивчення основних понять, методів, підходів і концепцій сучасного природокористування;
- вивчення структурної побудови управління природокористуванням в країні;
- набуття практичних навичок з визначення необхідності, доцільності та ефективності впровадження природоохоронних заходів, аналізу еколого-економічних витрат підприємств, регіонів та країни, проведення оцінки вартості природних ресурсів та визначення ефективності природоохоронної діяльності підприємств і регіонів.

Після вивчення дисципліни аспіранти повинні:

знати :

- природокористування як складову частину економіки довкілля;

- загальні принципи раціонального природокористування;
- природні ресурси країни та регіону;
- методичні підходи до економічної оцінки природних ресурсів;
- класифікацію забруднень та їх вплив на навколишнє середовище;
- теоретичні та методологічні основи визначення збитків від забруднення навколишнього середовища;
- функції плати в сфері природокористування;
- фінансові механізми охорони навколишнього природного середовища;
- порядок визначення ефективності впроваджуваних природоохоронних заходів;
- інфраструктуру управління екологічною сферою країни.

уміти :

- проводити оцінку вартості природних ресурсів;
- розраховувати збитки від забруднення довкілля (повітря, води, ґрунтів та ін.);
- розраховувати ефективність впроваджуваних природоохоронних заходів.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 год./ 3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Економіка довкілля та глобальні проблеми природокористування.

Природокористування – це залучення людства до процесу суспільного використання ресурсів первинної природи (землі, лісів, води, корисних копалин). Тому, згідно з класичним тлумаченням під природокористуванням розуміють сукупність всіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу як частини природних ресурсів Землі і прилеглих сфер, в тому числі космосу, які можуть бути використані в господарській діяльності людини за наявних технічних та соціально-економічних можливостей суспільства за умови збереження середовища життя людини. Природокористування може бути: прямим, непрямим, ресурсним, комплексно-територіальним, загальним, спеціальним. Основними проблемами сучасного природокористування є: катастрофічне зростання масштабів

природокористування, зміна правового статусу об'єкта і суб'єкта природокористування, розробка альтернативних технологій, розробка надійного механізму економіко-правового регулювання природокористування на рівні підприємств, регіонів, держави.

Тема 2. Економіка довкілля та глобальні проблеми природокористування.

Еколого-економічні відносини – це відносини, які виникають між людьми в процесі природокористування для відновлення і охорони екологічних систем, добування природної сировини, її переробки та екологізації виробництва. Під **екологічною рівновагою** розуміють баланс природних чи змінених людиною компонентів і природних процесів, що створюють середовище та забезпечують тривале (умовно нескінчене) існування даної екологічної системи.

Економічний підхід до оцінки антропогенних процесів (впливу людини на природне середовище) ґрунтується на зміні корисності (суспільної вартості) факторів природного середовища під дією суспільного виробництва (використання ПР людиною).

Тема 3. Природні ресурси України та їх потенціал.

Природні ресурси – це тіла і сили природи, які використовуються або можуть бути використані людьми (це визначення вказує на безпосередній зв'язок природи з господарською діяльністю людини). **Сучасна екологічна політика** в світі ґрунтується на визнанні того, що: **суспільний розвиток** може бути **стійким і ефективним** лише на базі різноманітності природи та не руйнування її структур і що суспільство може стійко функціонувати лише за базисної угоди про загальнолюдські цінності і цілі, для досягнення загальнолюдських цінностей в сфері природокористування потрібні зусилля всіх країн світу, тому, що, в переважній більшості, екологічні кризи носять міжнародний характер.

Тема 4. Еколого-економічна оцінка природних ресурсів.

Проблема оцінки природних ресурсів стоїть перед вченими і практиками давно, оскільки природні ресурси які залучаються у природний оборот як і будь-який інший товар повинні бути оцінені.

В цілому потреба оцінки ПР обумовлюється такими обставинами:

- необхідністю точного врахування реальних затрат та вигод за проектами, що вибрані для реалізації. Важливістю врахування всіх екологічних наслідків кожного проекту, з метою розробки заходів щодо забезпечення сталого розвитку суспільства;
- необхідністю корекції національних рахунків держави з метою включення в них амортизованого природного капіталу;
- необхідністю здійснювати адекватне цінове регулювання приро-докористування, спрямоване на стимулювання раціонального використання природних ресурсів, шляхом встановлення ставок оподаткування, що відображають їх реальну вартість.

Тема 5. Зміст і механізми визначення економічних збитків від порушення довкілля.

Забруднення НПС завдає значних збитків економіці країни, тому, що для відновлення попереднього стану довкілля (повітря, ґрунтів, водних ресурсів, рослинного та тваринного світу) та лікування населення від наслідків забруднення (радіація після аварії на Чорнобильській АЕС, шкідливі викиди хімічних і металургійних заводів та рухомого транспорту) потрібні значні кошти.

Основними джерелами забруднення НПС є – транспорт, вугільні шахти, хімічні, металургійні, нафтопереробні підприємства, теплові електростанції і теплоцентралі.

Економічна оцінка наслідків порушення НПС полягає у визначенні загальнодержавних збитків від погіршення НС і визначенні величини витрат, які необхідні для запобігання цих збитків.

Тема 6. Зміст і механізми визначення економічних збитків від порушення довкілля.

Як **економічна категорія** – еколого-економічні збитки це різниця між сукупним суспільним продуктом (ССП), який міг би бути одержаний в результаті раціонального використання ПС і ССП одержаним при нераціональному його використанні. ССП – це сума матеріальних і духовних благ, створених суспільством за певний час. Всі збитки суспільства пов'язані з негативним впливом на НПС можна поділити на 2 види:

1) Витрати на попередження негативного впливу забрудненого середовища на реципієнті:

- затрати на зменшення шкідливих викидів і скидів;
- затрати на нейтралізацію або ізоляцію шкідливих викидів і скидів від реципієнтів (людей, ґрунтів, повітря, водних ресурсів, житлово-комунального господарства, обладнання, машин, транспорту та ін.).

Ці витрати визначаються затратами на застосування систем очистки повітря, створення санітарно-захисних зон, розбавлення стічних вод, зберігання, захоронення і реалізацію відходів.

Тема 7. Аналіз ефективності природоохоронних заходів.

Екологічна ефективність ПОЗ визначається шляхом співставлення екологічних результатів (різниці негативного впливу на НПС до і після впровадження ПОЗ) до витрат на впровадження ПОЗ. **Соціальна ефективність** ПОЗ визначається співставлення показ-ників, що характеризують соціальний результат (зміна показників до і після впровадження ПОЗ), до затрат які необхідні для їх досягнення. Розрізняють одно - і багатоцільові ПОЗ. Одноцільові заходи направлені на зниження забруднення НПС. Багатоцільові заходи направлені не тільки на зниження забруднення НПС, але і на поліпшення економічних результатів діяльності підприємств.

Тема 8. Управління природокористуванням.

Управління природокористуванням полягає у здійсненні функцій планування, дослідження, спостереження, прогнозування, проведення екологічної експертизи, контролю, інформування і іншої виконавчо-розпорядчої діяльності для охорони, збереження, відтворення та раціонального використання природних ресурсів і забезпечення необхідної якості життєвого середовища та повинне враховувати концепцію повного госпрозрахунку природокорис-тувачів, права і обов'язки територіальних і галузевих органів, форми матеріальної відповідальності за порушення екологічних законів.

Господарський механізм управління природокористуванням включає:

- правові норми природокористування;
- організаційну структуру управління;

- загальнодержавне планування;
- госпрозрахункові умови раціонального природокористування.

Тема 9. Еколого-економічні механізми природокористування.

Еколого-економічні оцінки – це види економічних показників, що характеризують зміну параметрів господарської діяльності економічних суб'єктів (витрати, доходи), у відповідь на процеси використання природних благ або впливу на компоненти середовища.

Завдання е/е оцінок – з максимальним ступенем вірогідності охарактеризувати, яким чином пов'язані з використанням природних ресурсів процеси, що відбуваються в природі, суспільстві і технічних системах, як вони впливають на вартісні показники діяльності економічних суб'єктів.

Тема 10. Екологічні платежі.

Система зборів за порушення природного середовища (ПС) має такі **основні елементи**:

- порядок вилучення коштів в економічних суб'єктів;
- ставки платежів, які встановлюють величину збору за одиницю шкідливого впливу на ПС;
- допустимі межі порушення середовища, в межах встановлених **лімітів**, та з віднесенням платежів на **витрати** підприємства.

За **понадлімітне** порушення ПС, платежі стягуються за п'ятикратною ставкою та сплачуються за рахунок **прибутку** підприємства.

- порядок розподілу зібраних коштів.

В Україні збори стягуються за такі види порушення ПС:

- забруднення **атмосфери** стаціонарними і пересувними джерелами;
- забруднення **водних** об'єктів;
- розміщення **відходів**;
- спричинення збитку **рослинам і тваринам**.

Тема 11. Платежі за використання природних ресурсів.

Відрахування за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, справляються з користувачів надр, які здійснюють видобуток корисних копалин на раніше розвіданих родовищах і повністю

надходять до державного бюджету та спрямовуються на розвиток мінерально-сировинної бази.

Геологічне вивчення надр здійснюється з метою одержання даних про геологічну будову надр, процеси, які відбуваються в них, виявлення і оцінки корисних копалин, вивчення закономірностей їх формування і розміщення, з'ясування гірничотехнічних та інших умов розробки родовищ корисних копалин і використання надр для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

Геологічне вивчення надр, передбачене державними програмами, здійснюється як правило, за рахунок коштів, що відраховуються видобувними підприємствами до державного бюджету за раніше виконані геологорозвідувальні роботи. В окремих випадках геологічне вивчення надр виконується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Тема 12. Платежі за використання природних ресурсів.

Геологічне вивчення надр, передбачене державними програмами, здійснюється як правило, за рахунок коштів, що відраховуються видобувними підприємствами до державного бюджету за раніше виконані геологорозвідувальні роботи. В окремих випадках геологічне вивчення надр виконується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Розміри платежів за проведення пошукових і розвідувальних робіт визначаються залежно від економіко-географічних умов і розміру ділянки надр, виду корисних копалин, тривалості робіт, стану геологічного вивчення території та ступеня ризику.

Тема 13. Аспекти екологізації виробництва.

Екологізація – це зменшення інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва та споживання одиниці продукції.

Екологізація є більш широким поняттям ніж природоохоронна діяльність.

Екологізація не є синонімом „охорони природи”, вона спрямована на екологічне вдосконалення, тобто зниження потреби в охороні природи.

Під екологізацією виробництва потрібно розуміти генерування ідей, формування інформаційних матеріалів, створення технічних засобів і технологічних рішень, що сприяють розвитку екологічно обумовлених

виробничих систем. Для екологізації виробництва потрібні соціальні, економічні і технологічні передумови.

3. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Формою підсумкового контролю успішності навчання є залік.

Питання для підсумкового контролю знань із курсу «Економіка довкілля і природокористування»

1. Суть природокористування.
2. Виникнення економіки природокористування, як науки.
3. Предмет і об'єкт науки "Економіка довкілля і природокористування".
4. Мета та завдання економіки природокористування.
5. Методи дослідження економіки природокористування.
6. Еколого-економічна сутність природокористування.
7. Основні принципи природокористування на сучасному етапі.
8. Еколого-економічна система та еколого-економічні відносини.
9. Економічний підхід до оцінки антропогенного впливу на навколишнє природне середовище.
10. Глобальні екологічні кризи.
11. Демографічний фактор.
12. Спустелення та деградація ґрунтів.
13. Обезліснення.
14. Обмеженість водних ресурсів.
15. Промисловий комплекс та обмеженість природних ресурсів.
16. Забруднення атмосфери та парниковий ефект.
17. НПС, природні ресурси та середовище проживання.
18. Природні ресурси та природні умови.
19. Класифікація ПР.
20. Земельні ресурси України.
21. Лісові ресурси України.
22. Водні ресурси України.
23. Природно ресурсний потенціал Волинської області.

- 24 . Сучасна світова екологічна політика.
25. Сучасні погляди на раціональне природокористування
26. Якими обставинами обумовлена потреба в оцінці ПР?
27. В чому полягає суть економічної оцінки ПР.
28. Функції, які виконує оцінка ПР.
29. Витратна концепція оцінки ПР,
30. Рентна концепція оцінки ПР.
31. Основні економічні підходи до вартісної оцінки ПР.
32. Абсолютна економічна оцінка ПР.
33. Порівняльна економічна оцінка ПР.
34. Чинники, які впливають на об'єктивність визначення ціни ПР.
35. Напрями удосконалення оцінки ПР.
36. Класифікація видів забруднення НПС.
37. Збитки, як економічна категорія.
38. Показники, які необхідні для розрахунку збитків від забруднення НПС.
39. Етапи визначення збитків від забруднення НПС.
40. Конкретні види збитків від забруднення НПС.
41. Нормативні документи для визначення збитків завданих НПС.
42. Розрахунки збитків від порушення земельних ресурсів.
43. Розрахунок збитків від забруднення водних ресурсів.
44. Розрахунок збитків від забруднення атмосферного повітря.
45. Розрахунок збитків підприємства від збільшення захворюваності працівників
46. Природоохоронні заходи (ПОЗ).
47. Види ефективності впровадження ПОЗ.
48. Визначення загальної (абсолютної) економічної ефективності впровадження ПОЗ.
49. Натуральні показники для оцінки ефективності ПОЗ.
50. Визначення загального ефекту впровадження ПОЗ.
51. Визначення госпрозрахункового ефекту впровадження ПОЗ.
52. Визначення порівняльної економічної ефективності ПОЗ.

53. Вибір кращого із кількох альтернативних ПОЗ.
54. Еколого-економічна оцінка проектів.
55. Функції управління природокористуванням.
56. Господарський механізм управління природокористуванням.
57. Правове забезпечення природокористування.
58. Повноваження ВР України в галузі охорони НПС.
59. Повноваження КМ України в галузі охорони НПС.
60. Повноваження місцевих Рад України в галузі охорони НПС.
61. Повноваження міністерства екології і природних ресурсів України в галузі охорони НПС.
62. Органи контролю за використанням ПР в Україні.
63. Екологічні стандарти і нормативи.
64. Нормативи збору і ліміти використання ПР і забруднення НПС.
65. Еколого-економічна оцінка природних ресурсів.
66. Еколого-економічні ставки використання ПР.
67. Економічні інструменти.
68. Економічні механізми регулювання екологічної діяльності.
69. Основні компоненти економічного механізму.
70. Еколого-економічні механізми.
71. Механізми реалізації екологічної діяльності.
72. Природа впливу на економічні інтереси суб'єкта.
73. Принципи впливу на групи економічних суб'єктів.
74. Податковий екологічний інструмент.
75. Мито та платежі як засоби регулювання екологічної діяльності.
76. Штрафи, субсидії, гранти та дотації як засоби регулювання екологічної діяльності.
77. Регулювання екологічної діяльності за допомогою кредитів, амортизації, цінового інструменту та страхування.

4. Методи та засоби діагностики успішності навчання

В процесі вивчення дисципліни «Економіка довкілля і природокористування» використовуються наступні методи діагностики успішності навчання: поточне опитування, розв'язування тестових завдань, виконання творчих завдань, написання диктанту.

5. Список джерел

1. Апостолук С. О. Охорона навколишнього середовища в лісопромисловому комплексі : Навчальний посібник. / С. О. Апостолук, Р. І. Мацюк. – Львів : Афіша, 2001. – 200 с.
2. Балацкий О. Ф. Экономика и качество окружающей среды. / О. Ф. Балацкий, Л. Ф. Мельник, – Л. : Гидрометеиздат, 1984. – 189 с.
3. Дорогунцов С. І. Оптимізація природокористування. В 5-ти т. Т.1. / С. І. Дорогунцов – Київ : Кондор, 2004. – 291 с.
4. Генсірук С. А. Регіональне природокористування : Навч. посібник. / С. А. Генсірук – Львів : Світ, 1992. – 336 с.
5. Економіко-правове регулювання природокористування / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. – Київ : Кондор, 2004. – 524 с.
6. Кашенко О. Л. Фінансово-економічні основи природокористування. / О. Л. Кашенко – Київ : Вища школа, 1999. – 304 с.
7. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : Підручник. / Л. Г. Мельник. – Суми : ВТД „Університетська книга“, 2002. – 346 с.
8. Мельник Л. Г. Екологічна економіка. / Л. Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 368 с.
9. Неверов А. В. Экономика природопользования. Учебное пособие для вузов. / А. В. Неверов. – Мн. : Вышэйшая школа, 1990. – 216 с.
10. Павлов В. І. Економіка природокористування: Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення. / В. І. Павлов, В. І. Борейко. – Рівне : НУВГП, 2008. – 136 с.
11. Пахомова Н. В. Экономика природопользования и охраны окружающей среды. / Н. В. Пахомова, К. К. Рихтер. – С.-Петерб., 2001. – 220 с.

